

İki Dünya Savaşı Arasındaki Dönemde Bölgesel Siyasi Entegrasyonun bir Örneği Olarak 1937 Sadabat Paktı¹

Vadim A. KUZMIN²

Rusça'dan Çeviren: Nadejda AÇAN³

Received: June 27, 2017

Reviewed: July 20, 2018

Accepted: July 29, 2018

The Saadabad Pact of 1937 as an example of regional political integration in the period between the two world wars

Abstract

The quadripartite nonaggression pact signed on July 8, 1937 in the Saadabad Palace of the Iranian Shah in Tehran, which ended the long process of formation of a regional political group comprising Turkey, Iraq, Iran and Afghanistan, was named by the contemporaries, and later in the scientific literature, "Saadabad Pact". The mere fact of the formation in the Middle East of a political bloc of states at a time when the gradual "crawling" of mankind and individual states in World War II is of considerable interest to the historian. However, the history of the creation of the Saadabad Pact remained for a long time a little-known and weakly studied topic. Meanwhile, the tendencies towards rapprochement and cooperation in the relations of the countries of the Middle East are still in effect. In this regard, knowledge of the history of the emergence, existence and influence on international relations of regional groups such as the Saadabad Pact becomes important. The Speaker sought to clarify the prerequisites and reasons for the formation of the Saadabad Pact in the light of the development of international relations in the Middle East, to determine the stages in the formation of this regional grouping, to show the attitude of the great powers, especially the Soviet Union and Britain, to it, and clarify the role of its individual participants in the creation of the pact.

Keywords: Middle East, International relations, Policy, Pact, Turkey, Iraq, Iran, Afghanistan, the Soviet Union, Great Britain

¹ Bu çalışma Haziran 2018 Belek, Antalya'da düzenlenen "3rd Eurasian Conference on Language & Social Studies" adlı konferansta konuşmacı olarak Rusça sunulan çalışmanın tercümesidir.

² Prof. Dr., Ural Federal University, Yekaterinburg, Rusya Federasyonu. E-Mail: Kuzmin16@yandex.ru

³ Doç. Dr., Ural Federal University, Yekaterinburg, Rusya Federasyonu. E-Mail: galiakbar@yandex.ru

Recommended citation:

Kuzmin, V. A. (2018). İki Dünya Savaşı Arasındaki Dönemde Bölgesel Siyasi Entegrasyonun bir Örneği Olarak 1937 Sadabat Paktı, Açan, N.(Çev.),*International Journal of Kurdish Studies* 4 (2), 625–627. doi: [10.21600/ijoks.454581](https://doi.org/10.21600/ijoks.454581)

GİRİŞ

8 Temmuz 1937 tarihinde imzalanan ve adını imzalandığı yer olan İran Şahı'nın Sadabat Sarayı'ndan alan Sadabat Paktı'nın tarihi, şimdiye kadar az bilinen ve yeterince araştırılmamış bir konudur. Kaldı ki Yakın ve Orta Doğu ülkelerinin arasındaki ilişkilerde yakınlaşma ve işbirliği eğilimleri günümüzde de devam etmektedir. Bu vesileyle Sadabat Paktı gibi bölgesel grupların kurulmasının, faaliyetlerinin ve uluslararası ilişkiler üzerindeki etkilerinin tarihinin araştırılması büyük bir önem kazandırmaktadır.⁴

20. yüzyılın 20'li-30'lu yıllarında Yakın ve Orta Doğu'daki uluslararası ilişkilerin gelişmesini oluşturan başlıca etkenlerden biri, İngiltere ve Sovyetler Birliği ile İtalya, Fransa ve Almanya başta olmak üzere, Büyük Devletlerin politikasının küresel, stratejik hedefleri olmuştur. Aynı zamanda Orta Doğu'daki uluslararası sorunlar, Büyük Devletlerin genel politikasının da belli ölçüde etkiliyordu. Büyük Devletlerin politikasının küresel ve bölgesel hedeflerinin oluşturduğu karmaşık bir çelişkiler ve eğilimler düğümü, Yakın Doğu Paktı (bu çok taraflı anlaşma 1937 yılında imzalanıncaya kadar diplomatik çevrelerde bu şekilde adlandırılıyordu) müzakerelerini önemli ölçüde etkiliyordu.

Orta Doğu Paktı müzakerelerinin tarihi iki başlıca döneme ayrılabilir. Birincisi, Mayıs 1928 ile Ekim 1935 arasındaki dönemi, yani Yakın ve Orta Doğu'da devletlerin çok taraflı siyasi grubunun oluşturulmasına ilişkin müzakerelerin başlamasından Orta Doğu Paktı'nın metninin üç üyesi tarafından parafe edilmesine kadar geçen dönemi kapsar. İkinci aşama, Ekim 1935 ile Temmuz 1937 arasındaki dönemi, yani paktın parafe edilmesinden ve üyelerinin sayısının arttırılmasına ilişkin müzakerelerin başlamasından paktın Türkiye'nin, Irak'ın, İran'ın ve Afganistan'ın yetkilileri tarafından kesin olarak imzalanıncaya kadar geçen dönemi kapsar.

Yakın Doğu Paktı müzakerelerinin büyük aşamaları boyunca bu müzakerelerin gidişatını ve içeriğini, birbirine bağlı olan en az dört faktör etkiliyordu: 1) güney komşuları ile, temelleri 1921 – 1927 yıllarında imzalanan ikili anlaşmalarda atılmış olan dostane ilişkileri korumaya ve geliştirmeye çalışan Sovyetler Birliği'nin politikası; 2) Yakın ve Orta Doğu ülkelerini kendi imparatorluk çıkarlarının önemli bir alanı ve en büyük sömürgesi olan Hindistan'la kurduğu iletişim sisteminin gerekli bir halkası olarak gören ve bu bölgede kendi nüfuzunu korumaya ve pekiştirmeye çalışan İngiltere'nin politikası; 3) Yakın ve Orta Doğu ülkelerine yayılmaya, bu bölgede kendi nüfuzunu oluşturmaya ve pekiştirmeye, rakiplerinin pozisyonlarını zayıflatmaya, bu ülkelere ve komşu ülkelere ileride saldırmak için üs bölgeleri kurmaya çalışan Faşist devletlerinin – İtalya ve Almanya'nın politikası; 4) Büyük Devletlerin

⁴ Bu konu, Kuzmin V. A. *1937 Sadabat Paktı'nın Hazırlanması ve İmzalanması (Yekaterinburg: Ural Üniversitesi Yayınevi)* kitabında ayrıntılı olarak tarafımızdan incelenmiştir.

arasındaki çelişkilerin tehlikeli bir şekilde şiddetlenirken bağımsızlıklarının ve güvenliklerinin temellerini oluşturmak ve pekiştirmek amacıyla bölgesel işbirliğini yapmaya ve uluslararası arenada hareketlerini koordine etmeye çalışan Türkiye, İran, Afganistan ve bazı Arap ülkelerinin dış politikasındaki entegrasyon eğilimleri.

Yukarıdaki faktörler göz önünde bulundurulduğunda yapılan analizden, Yakın Doğu Paktı müzakerelerinin gidişatının, aşamalarının ve içeriğinin incelenmesinden birkaç somut sonuç çıkmaktadır. Paktı oluşturma girişimi İngiltere'den ya da SSCB'den değil, paktın üyelerinden geliyordu. İtalya'nın Etiyopya'ya yaptığı saldırı, Yakın Doğu Paktı'nın kurulmasına ilişkin müzakereleri, kuşkusuz, hızlandırdıysa da, bazı araştırmacıların iddia ettiği gibi, paktın imzalanmasının nedenlerinden biri değildi.

Sovyetler Birliği'nin Sadabat Paktı'na karşı tutumu değerlendirilirken, bazı yazarların ileri sürdüğü, SSCB'nin paktın kurulmasına karşı olduğuna dair tez kaynaklar tarafından doğrulanmamaktadır. Kolektif güvenlik sisteminin kurulması önerisini ileri süren Sovyetler Birliği, Yakın Doğu Saldırmazlık Paktı'nı bu sistemin olası bir unsuru olarak görüyordu ve hiçbir zaman Sadabat Paktı'na açıkça karşı çıkmadı. Bununla birlikte Sovyetler Birliği'nde paktın kurulması belli bir ihtiyatla karşılanıyordu, belli koşullar altında anti-Sovyet bir oluşum niteliğini kazanabileceği olasılığı göz ardı edilmiyordu ve bu olasılıktan korkuluyordu. Bu kuşkuvarın nedenleri, Sadabat Paktı'nın bazı üyelerinin SSCB ile dostluk, uluslararası arenada işbirliği politikasından belli bir ölçüde sapması ve Orta Doğu Antantı'nın (Sadabat Paktı'nın bazen kullanılan diğer adı) bazı üyelerinin politikasının üzerine İngiltere ve Almanya'nın etkisinin artmasıydı.

İngiliz hükümeti başlarda Yakın Doğu Paktı'nı "faydasız" ve "gereksiz" görerek bu projeyi sıcak karşılamamıştır. Paktın fikir öncülerinin en başta düşündükleri, hem İngiltere'yi hem de Sovyetler Birliği'ni pakta katılmaya davet etme planlarına, Londra özellikle itiraz etmiştir. Bundan sonra, Yakın Doğu Paktı'nın olası üyeleri listesi değiştikçe ve İngiltere'nin paktın kurulması süreci üzerindeki, özellikle Irak ve Türkiye aracılığıyla sağladığı etkisi arttıkça, İngiliz hükümetinin ona karşı tutumu olumluya dönüştü ve Sadabat Paktı'nın hazırlanmasının son aşamasında İngiliz diplomasisi onun organizatörlerinin çabalarını doğrudan desteklemiştir.

Sadabat Paktı'nın üyelerinin yakınlaşmasının temelini oluşturan entegrasyon eğilimleri, 1921–1937 yıllarında yapılan on beşten fazla ikili ve çok taraflı anlaşma ve sözleşmede ifadesini bulmuştur. Bu anlaşma ve sözleşmeler, 8 Temmuz 1937 tarihinde Türkiye, Irak, İran ve Afganistan'ın temsilcileri tarafından imzalanan saldırmazlık paktının metnine yansıtılmıştır. Paktın üyelerinin Yakın ve Orta Doğu'da bölgesel bir oluşumun kurulmasını istemelerinin nedenlerinden biri, dünya arenasında pozisyonlarını pekiştirmek ve askeri çatışmalara gebe olan o dönemin uluslararası ortamında, Milletler Cemiyeti'nin prestiji düşerken ve onun Tüzüğü'nün en önemli hükümleri etkisiz hale geldiğinde, sınırlarının güvenliğini sağlamak arzularıydı. Orta Doğu Antantı'nın kurulmasında İslam birliği ve dayanışması fikri de belli bir rol oynamıştır.

Yakın Doğu Paktı müzakerelerinin farklı aşamalarında, geleceğin üyelerinin hepsi – Afganistan, Türkiye, Irak ve İran, bu müzakerelerin ana hareket gücü rolünü sırayla ve farklı

performans oranıyla üstlenmiştir. Bununla birlikte, Yakın ve Orta Doğu'da bölgesel siyasi oluşumun kurulmasına ilişkin müzakerelerin başarıyla sonuçlandırılmasında Türk diplomasisi, kuşkusuz, kritik rol oynamıştır. Türkiye aracılığıyla ve ayrıca da Büyük Britanya'ya ittifak sözleşmesi ile bağlı olan Irak aracılığıyla İngiliz diplomasisi, Sadabat Paktı'nın imzalanmasıyla sonuçlanan müzakerelerin içeriğini, karakterini ve gidişatını etkilemeye çalışıyordu.

Orta Doğu Antantı'nın kurulmasında İngiltere'nin önemli rol oynadığı o dönemde herkese açıldı. Örneğin, Bulgaristan'ın Türkiye Büyükelçisi 15 Temmuz 1937 tarihinde Sofya'ya gönderdiği raporda, İngiliz-İran ilişkilerinin ve İngiliz-İrak ilişkilerinin durumu "bu iki ülkenin Sadabat Paktı'na katılmasının İngiltere'nin haberi ve onayı olmadan gerçekleştiğinin tahmin edilmesine imkan vermediğini" yazmıştır.⁵ Irak'ın Büyük Britanya'ya bağımlılığı, Sadabat Paktı'nın imza töreninde bile sergilenmiştir: İngilizlerin taleplerini yerine getiren Irak Dışişleri Bakanı, anlaşmaya imza koymadan önce yaptığı sözlü açıklamada, Irak'ın Büyük Britanya ile ittifak anlaşmasından doğan yükümlülüklerinin Orta Doğu Paktı'ndan doğan yükümlülüklerinden üstün olacağını belirtmiştir.⁶

Londra, Sadabat Paktı'nın üyelerinin sayısının ileride artma olasılığını da açık bırakıyordu. Tam 8 Temmuz 1937 tarihinde, yani paktın Tahran'da imzalandığı günde, Great Britain and the East haftalık dergisinin İngiltere'de ziyaretle bulunan Suudi Arabistan Veliahtı Emir Suud'un "Britanya gerçek dostumuzdur" diye ifade ettiği röportajı yayınlaması oldukça manidardır. Emir Suud, İngiliz gazetecisinin "Suudi Arabistan Orta Doğu Paktı'na katılmayı planlıyor mu?" sorusunu yanıtlarken, "Bu tür bir pakt Suudi Arabistan'da çok arzu edilir bir gelişme olacak ve tarafımızdan onaylanacaktır. Bizden istendiği takdirde, ona katılmamızı engelleyen bir neden yoktur."⁷

Sadabat Paktı'nın imzalanmasıyla İtalya'nın doğu sınırları, Almanya'nın güney-doğu sınırları, Sovyetler Birliği'nin güney sınırları ve Britanya Hindistanı'nın batı sınırları arasındaki "boşluk"un birbirine bağlı olan dört bölgesel paktla doldurulmuş olduğunu yazan saygın İngiliz tarihçisi A. Toynbee'nin görüşüne katılmak yerinde olur. Küçük Antant ile Balkan Antantı birbirine Yugoslavya ve Romanya'nın ortak üyeliği ile; Balkan Antantı ile Orta Doğu Antantı Türkiye'nin ortak üyeliği ile; Orta Doğu Antantı ile Arap Antantı Irak'ın ortak üyeliği ile bağlıydı.⁸ A. Toynbee'nin, Sadabat Paktı'nın üyelerinin karşılıklı garantiler sayesinde, Büyük Devletlerin arasındaki rekabetin arttığı, Milletler Cemiyeti'nin ise kolektif güvenliğin sağlanmasında başarısız olduğu dönemde, varlıklarını güvence altına almaya çalıştıkları tezinin⁹ doğru olduğunu düşünüyoruz.

⁵ Централен държавен исторически архив. София. Bulgaristan'ın Türkiye Büyükelçisi'nin 15 Temmuz 1937 tarihli raporu.

⁶National Archives of Great Britain. Public Record Office. London. Foreign Office Papers 371/20786. E3891/398/65. P260.

⁷Great Britain and the East. 1937. N 1363. P.55.

⁸Survey of International Affairs. L., 1936. P.803.

⁹The World in March 1939. L., 1952. P.133.